

Vajon ez a kettős kísértés *Lényege szerint* is hozzátartozik az ortodoxiához mint szellemiséghez? Nézetem szerint nem. Nem létezik ugyanis semmilyen lényegszerűen felfogott ortodox spiritualitás. Csak bizonyos közösségi és intézményes hagyományok vannak, melyek a hozzájuk társuló életstílusoknak és mentalitásoknak az „örökkévalóság” és a „lényegszerűség” presztízsét kölcsönözték, mely a történelem hosszú tartamaival járnak szokott. Nyugaton az egyháznak a császárral vívott harca kialakította az állam problematikáját, az egyetemek megjelenése pedig felvetette a civil társadalom mint legitim, mind az államtól, mind az egyháztól független társadalmi erő lehetőségét. A bizánci hagyományban mindebből semmit sem találunk: Keleten az eszkatologikus várakozás és annak az elképzelésnek a szívóssága, mely alapján a kereszténység egyedüli hiteles formája a világnak hátat fordító szerzetesi ideál, azt eredményezték, hogy az egyháznak a világi hatalomhoz fűződő viszonya kezdetől fogva bizonyos szerves zavarokra épüljön. Mialatt Nyugaton az ismerős mondas szerint „az egyházon kívül nem lehetséges az üdvözülés”, Keleten az üdvözülés *csakis* a puszta vonulva lehetséges; itt ugyanis a szerzetesi életeszmény tünnetően intézményellenes, és ugyanolyan anarchista az állammal szemben, amilyen bizalmatlan az egyházi hierarchia iránt.⁵ Az persze világos, hogy a pusztai atyák mondásaira nem lehet semmiféle intézményi hagyományt alapozni. Így a modernitás sajátos problémái, amelyek még mindig a jelenünkhöz tartoznak, nem merülhettek fel tagoltan a bizánci-szláv hagyományon belül. Maga a modernitás is nyilvánvalóan a katolikus–protestáns hagyomány történelmi problémája, nem az ortodoxé. [...]

(2010. 8.)

JEGYZETEK

1. Daniel Barbu: *Șapte teme de politică românească*. Antet, 1997. 114. (Ezt a problémakört főként a 17–35, 107–127. oldalakon tárgyalja.) Az ősi törvény / vallási törvény viszonyához lásd még a nagykalotai hívek álláspontját a Rómával való egyesülés kapcsán (1699): Mircea Păcurariu: *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*. II. Editura Institutului biblic și de misiune al B.O.R., Buc., 1980. 304.
2. „A papság a román államokban az uralkodó személye által képviselt világi hatalomnak mindig alárendelt volt.” (A. D. Xenopol: *Istoria românilor din Dacia Traiană*. III. Negyedik kiadás. 1988. 515, 517; C. C. Giurescu: *Istoria românilor*. I. Harmadik kiadás. 1938. 407–408. is leszögezi, hogy az egyház bizonyos értelemben, az uralkodó által képviselt állam iránti totális engedelmség feltétele mellett mindenható volt.)
3. Șerban Papacostea a bizánci politikai ideológia hatásáról in: M. Bărbulescu – D. Deletant – K. Hitchins – Ș. Papacostea – P. Teodor: *Istoria României*. Editura Enciclopedică, Buc., 1998. 171–173; itt 178, 198. Az állam és az egyház közötti viszonyhoz a román államokban lásd Andrei Pippidi: *Tradiția politică bizantină în țările române în secolele XVI–XVIII*. Editura Academiei R.S.R., Buc., 1983. 100–109.
4. Ehhez az intézményi újrendezéshez lásd M. Păcurariu: i.m. III. (1981). 119–138.
5. „Az ortodoxia viszonya a világhoz szigorúan negatív” – mondja 1926-ban Mircea Florian, aki az ortodoxianak a 20. századhoz való viszonyát az „anarchia vagy formalizmus *ne varietur*” képletben véli megragadhatónak (*Cultura română și ortodoxia*. In: *Dreptul la memorie în lectura lui Iordan Chimet*. IV. Dacia, Cluj, 1993. 268–269). A keleti kereszténység vallási eszményének a rövid leírására Daniel Barbu az *extra coenobio nulla salus* kifejezést használja (*Note despre spiritualitatea creștinismului răsăritean în secolele VIII–XII*. Utószó André Vauchez *Spiritualitatea Evului Mediu Occidental* című kötetéhez. Editura Meridiane, Buc., 1994. 172–173).

CSAPODY MIKLÓS

Király utca 14.

Bánffy Miklós utolsó kolozsvári éve (1944–1949)

(Részlet)

[...] Kiszorítása az irodalmi és a közéletből, végül Erdélyből 1946 nyarán Emil Isac hírhedt támadásával kezdődött.¹ Isac, Ady és a magyar irodalom „barátja”, a két háború között a kisebbségi színházak kíméletlen vezérfelügyelője Gaál Gábornak címzett nyílt levelében ezt írta: „Szeretett Kartársam! Bocsásson meg, ha ezúttal nem az évtizedek óta szokásunkká vált intimitásban beszélgetünk. Nem a bosszúvágy késztet arra, hogy a *România Liberă* hasábjain szóljak önhez, s nem is az emberséges érzés hiánya egy öregember iránt. Úgy látszik, az én diszkrétan tett, baráti közbenjárásom Ön mellett nem hozta meg a kívánt eredményét. Íme, miről van szó. Horthy egykori külügyminisztere, gróf Bánffy Miklós, aki abban tetszeleg, hogy írónak képzelet magát és Kisbán Miklósnak (a kis bán...) írja a ne-

vét, egyesek közreműködése révén és – én nem tudom, miért – Önnek mint egy haladó szellemű magyar irodalmárokból álló egyesület elnökének a támogatásával is, újból jelentkezik az irodalmi és közéletben. Azt hittem, Bánffy gróf úrban lesz ilyen esetben annyi elemi tapintat, hogy ha nem is fog éppenséggel *meakulpázni*, de legalábbis megérti, hogy nincs helye a mai magyarság szellemi életében, minekutána nem átalotta az 1940–1944 közti Horthy-uralom idején a budapesti főrendiház padjaiban helyet foglalni s e minőségében vidám képpel tolni a Horthy szekerét, és ugyanúgy beszélt, miként azokban a gyűlöletes időkben a grófok beszéltek, s egyáltalán nem tűnt ki azzal a demokratikus magatartással, amelynek viszont nincsen híjával manapság.« »Azt kérdezem, Szeretett Kartársam – folytatja Emil Isac –, miféle csoda jóvoltából bukkan fel ismét ez az alak, minő bűnbánat nyomán lett a tagja egy olyan magyar írókból álló társaságnak, akik a Horthy-rendszer üldözöttjei voltak? Állhat-e Ön, a derék harcos mellett és Nagy István kollégánk mellett, akit bántalmaztak a fasiszták, és megannyi más magyar író mellett, akik a szabadságért, a haladásért és a demokráciáért harcoltak, állhat-e, ha csak megtűrten is az aggastyánok iránti respektus érzelmi okán, egy gróf, aki akarnok dilettantizmusával évek hosszú során át terrorizálta az irodalmi és művészvilágot, és aki egyetlen pillanatig sem adta tanújelét annak, hogy demokrata?»

Az írónak egy ilyen, a magafajta internacionalista és demokrata számára nehezen felfogható »jelenség« fölötti felháborodását csakis az értheti meg – mentegette Ion Brad –, aki figyelmesen áttanulmányozta Emil Isacnak a régi osztrák–magyar monarchiabeli reakció meg a horthysták és cinkosaik elleni megszámlálhatatlan cikkét és pamfletjét. Ezért aztán nem is leplezi elképedését, és nem is fukarkodik az iróniával. Miután felsorol[ja] a Bánffy Miklós mind irodalmi téren, mind pedig a fasiszta diktatúrával szemben álló román burzsoá körök felé tett közeledési erőfeszítések terén kifejtett – úgy véljük, jól ismert – tevékenységére vonatkozó seregnyi bizonyító érvet és adatot, Emil Isac befejezésül arra kéri kartársát, Gaál Gábort, hogy adja magyarázatát az aggastyán »újból való jelentkezésének«, ami nem csupán őt kedvetlenülítette el, »...hanem egyaránt kedvét szegte sok más román és magyar írónak, akik nem hajlandók megérteni, miért van a magyar irodalomnak szüksége Kisbán Miklósról akkor, amikor a mai magyar politika teljes megvetéssel gondol az egykori horthysta külügyminiszterre és főrendre: gróf Bánffy Miklósról. Cui prodest?»²

Katalinnak 1947 áprilisában így írt: „Most újra sokat dolgozom. Egy vígjátékot írtam. A címe: *A béke angyala*. Egészen modern, sőt aktuális. A mai lakás-mizéria a milieu. Mindenki egymás hátán lakik. A »békeangyal« egy öreg báró, aki mindig jót akar, de mindent összezavar a segíteni akarásával [...]. Azt hiszem, nagyon mulatságos az egész. – Furcsa, hogy mentül rosszabbul megy az embernek, annál jobb humorral tud írni. Régen, mikor jól élttem, csupa drámát írtam. Most »Li«-t és az a majdnem bórleszk »békeangyalt«.³

Májusban, Luka Lászlónak a kolozsvári *Igazságban A romániai magyarság útja* cím alatt megjelent, a Népi Szövetség népfrejtőpolitikáját és „az elvtelen magyar egységet” támadó írása után megkezdődtek a tisztogatások. Isac támadása után Bánffy félreállt, miután az *Utunk* szerkesztősége 1946 karácsonyára kért írásait elutasította. Ekkor Gaálnak ezt írta: „ezután ne számíts többé reám. Nem orrolok [,] és nem haragszom. És Téged korántsem okollak. Tudom, hogy nem vagy korlátlan ura a lapnak. Tudom, hogy bizottság van és talán más beleszólok is. Számos érdek is ütközik a szerkesztés munkájában. De ilyen eljárást én nem fogadhatok el, hiszen így nem bánnak sehol sokkal kezdőbb emberrel sem, mint én, aki több mint negyven éve számba jövő író vagyok [,] és aki első írásai óta a társadalmi félszegségek ellen foglalt állást, mégpedig akkor, amidőn ez még nem volt divat. Azzal zárom soraimat, hogy arra kérek: Tarts meg jóindulatodban, ahogy én is nagyrebecsüléssel és hállával gondolok Rád.”⁴

1947 tavaszán a magyar nemzetgyűlés érdemei elismeréséül megszavazott Bánffynak egy 100 holdas, Gyoma melletti cserebirtokot: „a politikai bizottság megállapította a kimagasló ellenállási érdemeket, megállapította, hogy ingatlanát jogtalanul vették igénybe, ezért őt, aki kizárólag mezőgazdaságból él, csereingatlan illeti meg.”⁵ A kommunista hatalom ekorra már nemcsak az irodalomban, hanem egyházában is félreállította. Az Erdélyi Refor-

mátus Egyházkerületnek, melynek 1926-tól 1948-ig volt főgondnoka, 1947 szeptemberében megtartott marosvásárhelyi, főként a kollégium ügyében folytatott püspöki vizitációján még részt vett,⁶ az egyházi igazgatótanács 1948. március 24-i ülésén a felekezeti iskolák államosítása ellen még felszólalt, főgondnoki tisztségéről azonban lemondott. Az októberi zsina-ton Takács Lajos miniszterhelyettes ezt mondta: „egyházunk nem ad szállást azoknak a reakciós, népellenes elemeknek, akik a vallás leple alatt egyházellenes tevékenységet fejtenek ki [...] a szocializmus felé haladó népköztársaságunkban [...] egyházunk legyen a nép egyháza, [...] a földműves és munkásosztály minél erőteljesebben kapjon képviselést a falusi presbitériumoktól kezdve a legmagasabb fokozatokig.”⁷

Anyagi tartalékai elfogytak, ezért júliusban útlevelet kért, hogy lánya és veje marokkói meghívásának eleget tehesen, de még Pestre sem kapott vízumot feleségéhez.⁸ Nővérét '47 augusztusában így tájékoztatta: „A malmokat a község útján valóban sikerült visszakapnom. Kétszer kellett oda kimennem, ami számomra mindig szörnyű, de másként nem lehetett. A falu népe nagyon barátságos volt, románok, magyarok egyformán. Elég megható volt némelyik. Voltak, akik sírtak.”⁹ A „kifutott” Tamási ekkor ezt írta róla: „Úgy hallok, ül ott-hon, kolozsvári házában egy meghagyott szobájában, a legtisztesebb szegénységben; árván, öregen és bölcsen. Ha az élet értelmén és a halálon gondolkozik, amit fiatalabb korban és könnyebb sorsban is megtesz az ember, akkor bizonyára inkább írni szeretne most is, mint élni. Egyedül ez maradt neki: az írás. Nem tudom hirtelen eldönteni, róla emlékeztén, hogy mi az emberi élet meghökentetőbb mozdulata: az-e, amellyel mindenétől megfosztotta őt, ott hagyván száraz ág gyanánt; vagy talán az, hogy benne az írás szenvedélyét éppen most emelte egyedülivé, egy gazdag élet romjai fölött...”¹⁰

1948 tavaszán kivándorló útlevelet kért, Katalinnak mégis ezt írta: „Újra elkezdtem dolgozni. (Azért mondom, hogy újra, mert az utolsó darabom: *A béke anyala* óta nem írtam semmit.) Egy modern Passió-játékot kezdtem el. A történet az Evangélium szerint megy végbe, de modern környezetben. – Az írói téma az, hogy Jézust, ha újra jönne, éppen úgy kivégeznék, mint akkor. – Mindenféle ember szerepel. Polgárok, bankárok és munkásvezérek stb. – Amit Jézus mond, az szó szerint a Bibliából van kiollózva. Amit mások, az apostolok is mondanak, az persze a mai világnak a szenvedélye és annak indulatai. Katonai megszállás, háborús nyomor és ostromállapot. – Sok évtized óta tartom magamban ezt a témát, és most végül nekiültem. Egészen teli vagyok vele, és ez legalább elfoglal, ebben az én szörnyű magányomban. – Színpadszerűen írom, de hogy valaha színpadra kerül, az legalábbis nagyon kétséges. Mert senkinek se fog tetszeni, se az egyik társadalmi osztálynak, se a másiknak. – Igazából az íróasztalom számára írom. Írom, mert a téma újra fölébredt bennem és parancsol. – Nem ortodox dolog, ahogy a Parsifal sem az. Úgy képzelem, ez az én *Parsifalom*. – Kissé könyvdramává akarom kialakítani; úgy talán valamikor, sok-sok év múlva talán kiadják [...] De hát teljesen mindegy, mi lesz vele. – Én most megcsinálom, aztán határozzon a sors.”¹¹ Februári sorai szerint: „Ha nem dolgoznék, már rég megbolondultam volna az unalomtól. De szerencsére mindig tudok dolgozni, és még annyi téma van bennem, hogy nem azon töprengök, mit írjak, hanem azon: melyiket válasszam. – Igaz, hogy csak az íróasztalom fiókja számára írok, mert ma kiadó alig van [,] és ami súlyosabb: nincs olyan közönség, aki képes volna könyvre költeni.”¹²

Ez idő volt lázas munkakedvének utolsó föllángolása. [...]

(2011. 11.)

JEGYZETEK

1. Dávid Gyula: *Bánffy Miklós, az emlékiró*. In: *Írók, művek, műhelyek Erdélyben*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2003. 108.
2. *Scrisoare deschisă d-lui Gaál Gábor*. Idézi Ion Brad: *Emil Isac, új eszmék szószólója*. Ford. Bustya Endre és Farkas László. Dacia Könyvkiadó, Kvár, 1972. 393–394.
3. *Bánffy Miklós levele Bánffy Katalinhoz*, Kolozsvár, 1947. április 28. In: *Bánffy Miklós estéje*, 82.
4. *Bánffy Miklós levele Gaál Gáborhoz*. Kolozsvár, 1947. január 4. A Ráday Levéltár dokumentumát idézi Dávid Gyula: *Bánffy Miklós emléke...* Magyar Szemle 2010. június.
5. *A Nemzetgyűlés Politikai Bizottságának 544/1947. P.B. sz. határozata*. Bp., 1947. május 13. Idézi Marosi Ildikó: *Kis/Bánffy/könyv 22. és Bánffy Miklós estéje*, 376–377.
6. *Bánffy Miklós levele Bánffy Katalinhoz*. Kolozsvár, 1947. november 25. In: *Bánffy Miklós estéje*, 130, 332–334.

7. Idézi Sipos Gábor: *Bánffy Miklós tevékenysége az Erdélyi Református Egyházban*. Magyar Szemle 2010. 5–6. Lásd még Csiha Kálmán: *Bánffy Miklós, az Erdélyi Református Egyházkerület főgondnoka*. Református Szemle 1999. XCII. évf. 2.
8. *Bánffy Miklós levele Bánffy Katalinhoz*. Kolozsvár, 1947. július 31. In: *Bánffy Miklós estéje*, 107.
9. *Bánffy Miklós levele Barcsayné Bánffy Katinkához*. Kolozsvár, 1947. augusztus 14. Uo. 108.
10. Tamási Áron: *Bánffy Miklós*. Irodalmi Diáknaptár 1948-ra. In: Uő: *Szellemi őrség*. Esszék, cikkek, útirajzok 1936–1965. Palatinus, Bp., 2001. 412.
11. *Bánffy Miklós levele Bánffy Katalinhoz*. Kolozsvár, 1948. február. In: *Bánffy Miklós estéje*. 146, 336–338. *Íme az Ember* c. drámája 1948 februárjában született, lásd Tóth Ágnes: *Bánffy Miklós drámái*. Színháztudományi Szemle 18. (1985) és Kereskényi Hajnal: *A kiadásról*. In: *Bánffy Miklós összes drámái*. Polis Könyvkiadó, Kvár, 2009. 462.
12. *Bánffy Miklós levele Bánffy Katalinhoz*. Kolozsvár, 1948. február 19. In: *Bánffy Miklós estéje*.

SALAT LEVENTE

A politikai közösség kérdése a többség–kisebbség viszonyának a nézőpontjából (Részlet)

A romániai politikai közösség a többség–kisebbség viszonyának a nézőpontjából

A román többség és a magyar kisebbség viszonyának a szempontjából a romániai politikai közösség több ismérv alapján is a kevésbé „kész és teljes” politikai közösségek kategóriájába sorolható. A magyar kisebbség részéről kontesztáltak mindenekelőtt a politikai közösség létrejöttének a körülményei, az ezzel kapcsolatos viták a Trianon óta eltelt bő 90 esztendő ellenére sem jutottak nyugvópontra. Az uralkodó többségi narratíva több eleme – a politikai közösség definíciója az alkotmányban, a nemzeti szimbólumok döntő többsége, a közoktatásban és a nyilvánosságban tükröződő történelemszemlélet stb. – a Romániában élő magyarokat kizárja a román politikai közösségből, nem egy esetben a magyarokkal való történeti szembenállásban jelöli meg annak lényegét. Az elmúlt 15-20 év közvéleménykutatásainak, identitásvizsgálatainak és más jellegű szociológiai elemzéseinek a tanúsága szerint a romániai magyarok, érthető módon nem azonosulnak az uralkodó narratívával, domináns identitás szerkezeteik lényeges pontokon eltérnek a többségre jellemző identifikációs mintáktól. Az említett vizsgálatokból az is kiderül, hogy a románok és magyarok véleménye gyökeresen különbözik a magyar kisebbség integrációját szolgáló intézményes megoldások tekintetében, amiből arra lehet következtetni, hogy nem adottak a románok és magyarok közötti kölcsönös tisztelet és elfogadás politikai intézményei. Az erdélyi magyarok joggal érezhetik úgy következképpen, hogy a román állam nem képviseli kellő mértékben az érdekeiket, és nem védelmezi az általuk elvárt módon sajátos életformájukat, a román többség részéről pedig nem ésszerűtlen gyanút táplálni a magyar kisebbség politikai céljait és lojalitását illetően. A közös terület és a közös politikai intézmények, illetve sok tekintetben közösnek tekinthető kulturális értékek-hagyományok ellenére a Romániában élő románokat és magyarokat nem kötik össze tehát közös értékek, mindkét részről vállalt közös identitás, illetve az egymás iránt érzett kölcsönös elkötelezettség – vagyis az, ami a politikai közösség autentikusabb formáihoz elengedhetetlen.

A romániai politikai közösség létrejöttének a körülményeit illetően fontos például szem előtt tartani, hogy 1918. december 1-jén, amikor a gyulafehérvári román nemzetgyűlés kimondta Erdély egyesülését Romániával, Erdély magyar népességének a véleményére nem voltak tekintettel (a szászok is csak utólag, a román nemzet képviselőivel folytatott hosszas egyeztetés után fogadták el az új berendezkedést). Tény, hogy ennek az eljárásnak előzményei voltak: 1848. május 29-én, amikor a Kolozsvári Országgyűlés megszavazta Erdély és Magyarország unióját, sem a románok, sem a szászok nem értettek egyet a döntéssel.¹ Az 1918-as Gyulafehérvári Határozatok, túl azon, hogy kimondták Magyarország románjainak és az általuk lakott területeknek a Romániával való egyesülését, tartalmazták az új román állam megszervezésének az alapelveit is. Ezek között az elvek között kiemelt helyen